

DIKGANG TSE DI AKARETSANG

Puso e Lwantshana le go dutla ga metsi

Chris Bathembu

Cynthia Ncapayi wa kwa Port Elizabeth, kwa Kapa Botlhaba, o ne a gagametse fa a bona lekwalo la gagwe la dituelelo tsa metsi le bontsha fa a kolota madi a a fetang R70 000. Ncapayi ke motsadi a le esi yo a bonang mogolo o o kwa tlase ga R200 000 ka ngwaga. O itse sentle gore bana ba gagwe ba ba bedi ba ka se senye metsi go le kalo, bogolo jang ka a sena le ka kisara, šawara kgotsa sekotlolo se segolo sa go tlhapela.

Morago ga go dira diphuruphutso, go ne ga lemogiwa gore Ncapayi ke motswasetlhabelo wa metsi a a dutlang a a bakileng matsapa mo makešeneng a le mantsi a Aforika Borwa. Baagisan ba gagwe ba bantsi ba begile dituediso tsa bona tse di boitshegang mo dikgweding tse di sa tswang go feta mme seo se ne sa gola-ganngwa le dipeipi tse di dutlang le dipompo tse di robegileng.

Ngwaga o mongwe le o mongwe, Aforika Borwa e lathgelwa ke R7 bilione ka ntlha ya go dutla ga metsi mme ditshenyegelo tsa mothale o di tseela naga madi a le mantsi. Ano ke metsi a ka bong a dirisitswe ke malapa a le dimilionemilione ao a senang ditirelo tsa motheo tse di jaaka tsa metsi le kgeleoleswe.

Fela lenaane le lentšwa la go somarela metsi le le atlenegistsweng ke Kabinet le solofelwa le tla somarela dilitara di le dimilione tsa metsi a a senyegang. Moporesidente Jacob Zuma o thankgolotse Lenaane la Puso la go Lwantshana le go Dutla ga Metsi kwa Port Elizabeth mo malobeng mme seno se tla tlhagisa badirkadiatlba le 15 000, badiredi ba tsa metsi le ba dipeipi ba tla bo ba lokisa dipompo le dipeipi mo metseng ya bobona jaaka karolo ya go tlottomatsa tshomarello ya metsi.

Lenaane leno le solofelwa le tla diragadiwa mo dingwageng di feta di le tlhano mme bašwa ba le 15 000 ba ba senang ditiro ba tla katiswa mo maphatatirolong a le mararo e leng, la badiredi ba tsa metsi, la badirkadiatlba le la batsenyadipompo. Seno ke go netefatsa gore Lekala la Metsi le Kgeleoleswe la Aforika Borwa le tlamelwa ka bokgoni le badiredi ba ba nang le bokgoni jo bo maleba ba ba ntsi go fokotsa tlhagelo ya metsi mo nageng.

Tona ya Lefapha la Metsi le Kgeleoleswe Nomvula Mokonyane o setse a thapile Rand Water go tsenyařisong Porojeke ya go Lwantshana le go Dutla ga Metsi.

"Mo Puong ya Maemo a Setšaba, Moporesidente o ne a totobatsa matshwenyego a madi a a dirisiwang ngwaga le ngwaga a a fetang bokanaka R7 bilione mo mafaratlhatheng a a onetseng a mo nageng mo dipompong tse di

Moporesidente Jacob Zuma, yo a bonalang fano a na le Tona ya Lefapha la Merero ya Metsi le Kgeleoleswe Nomvula Mokonyane, ba thankgolotse lenaane la go somarela metsi le le tla tlholang gape le ditšhono tsa go katisa bašwa ba le diketekete.

dutlang. Rena le metsi a mangwe a re sa itseng gore a felela kae. O ne a laela lefapha gore le tlhagise ditsela tsa go tsereganya," Tona Mokonyane o buile jalo.

"Lenaane la go Lwantshana le go Dutla ga Metsi ga le kitla le re somarela fela metsi mme le tla neela diketekete tsa bašwa ba maAforika Borwa ditšhono tsa ditiro tsa leruri jaaka badirkadiatlba, batsenyadipompo mmogo le badiredi ba tsa metsi ba ba tla dirang ka fa tlase ga mebasepala e e nopensweng," o buile jalo.

Katiso e tla diragadiwa ka dikgato mme kgato ya ntlha e sololetswe fa e tla thapa bašwa ba le 3 000 mme e tla latelwa ke baithuti ba le 5 000 mo kqatong ya bobedi mme go latele baithuti ba le 7 000 ba ba tla katisiwang mo kqatong ya boraro mo ngwageng wa matlole wa 2017/18.

Fa a ne a bua kwa Port Elizabeth, koo lenaane leno le thankgolotsweng semmuso teng, Moporesidente Zuma o tlhalositse gore badiredi ba tsa metsi bano ba tla baakanya, ba phosolla le go tlhomela didirisiwa tse dintšhwa boemong jwa tse di onetseng. Ba tla dira ka fa tlase ga mebasepala goralala naga ka bophara.

"Molaetsa o o bothokwa kwa go lona ke

gore re tshwanetse go somarela metsi. Metsi ga go ree gore ga a fele. Fa re sa a tlhokomele, a tla fela. Botlhe re a bona fa metsi a dutla mo mebileng le kwa malapeng a rona mo dipompong le mo dipeiping tse di dutlang.

"Ditshenyegelo tseno tsa metsi di dragala gape le ka mefuta e e farologaneng e jaaka mafaratlhathla a ka fa tlase ga lefatshe, didirisiwa tse di nang le diphoso le tse di sa tlhokomelweng ka tshwanelo mmogo le mafaratlhathla a onalang," Moporesidente o buile jalo.

Dimasepala le tsone di setse di ntse di simolotse ka diporojeke tse dikgologadi tsa go ntšhwafatsa mafaratlhathla, bogolojang dipeipi tse di dutlang. Porojeke ya go Lwantshana le go Dutla ga Metsi e tla tshegets seo ba Lefapha la Metsi le Kgeleoleswe mmogo le ba mebasepala ba samaganeng le sone, go aga sešwa dipeipi tse di thubegileng le mafaratlhathla a mangwe, o buile jalo.

Puso e beets thoko R680 milione mo ngwageng ono wa matlole.

Tona Mokonyane o buile gore mebasepala e le 27 ya dikgao mo nageng e mo maemong a a tlhobaetsang fa go tla mo flamelong ya metsi.

"Ka go dirisana mmogo le diboto tsa metsi, re

tla katisa bašwa, re ba neele kalogo ya semmu so mo di-SETA mme e bile ba tla samaganngwa le diboto tsa rona tse di farologaneng, tse di tla re thusang ka bokgoni," o buile jalo.

O tlaleeditse ka gore bašwa ba le bantsi gape ba tla tsenngwa mo mebasepaleng ya kgaolo mo go tlhokegang thuso.

Meyara wa Nelson Mandela Bay Danny Jordan o tlhalositse gore teropokgolo ya Nelson Mandela, e e akaretsang mebasepala ya Port Elizabeth, Uitenhage le Despatch, ke mafelo a a tlhaelang metsi.

"Re na le kgwetlho e e namagadi, ke ka ntlha ya lebaka leno mo re boneng go le maleba go sweetsa go beeletsa thata mo go somareleng metsi jaaka motswed o o botlhokwa mo teropokgolong eno. Re motlotlo tota gore Moporesidente a bo a le fano go thankgolola ntwa eno e e ka ga metsi," Jordan o buile jalo.

"Mo lefelong la rona jaaka teropokgolo, re tshwanetse go samaganeng le matsapa a metsi a a dutlang. Ditudiso tse dintsi tse di kwa godimo tsa metsi tse batho ba di tshwereng ga se ka ntlha ya gore ba dirisa metsi bothaswa mme ke ka ntlha ya go tlhaela ga mebasepala mo go samaganeng le metsi a a dutlang," o buile jalo.

SOMARELA METSI: GO SIMOLOLA KA WENA

Ngwaga o mongwe le o mongwe puso e latlhelwa ke dibilionebilione tsa diranta ka ntlha ya metsi a a dutlang e bile, le fa go na le lenaane le le thankgolotsweng go samaganeng le seno, ke maikarabelo a rona rothe go somarela lerothodi le lengwe le lengwe la metsi.

Go somarela metsi go bothokwa mo tiko-longong. Go thusa gore naga e samaganeng le go tlhaela ga metsi e biles go ka go bolokela madi. Vuk'uzenzele e go tlisetra maele a ka fao o ka somarelang metsi ka teng.

DITSELA TSA GO SEKETSA METSI KWA GAE

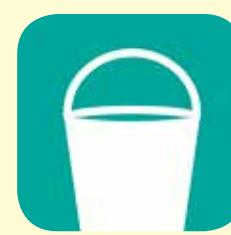

- Tswala pompo fa o tlhapa sefatlhego, meno kgotsa fa o tlosa ditedu.
- Fa o batla go tlhapela mo bateng e kgolo, o seke wa e tlatsa peepee. Fa o tlhapela mo bateng o ka dirisa dilitara di le 80 le di le 150 mo bateng e nngwe e kgolo.

- Diketlele di se tlatsiwe peepee mme di tshelwe metsi a a lekaneng a o a tlhokang. Seno se tla go fokoletsa gape le dituelelo tsa motlakase.
- O se tlatsi go feta tekano dilo tse di jaaka dipitsa tsa go apaya ka ntlha ya fa seno se ka go jela motlakase o montsi go bedisa metsi.
- Baakanya ntlwanaboithusetso e e dutlang

- go seng jalo o tla senyegelwa ke dilitara di le 100 000 tsa metsi ka ngwaga.
- Efoga go bulela metsi a go tsamaisa leswe kwa ntlwanaboithusetson go sa tlhokagale. Latlhela dithiš, ditshenekegi le maswe a mangwe kwa motomong wa ditlakala go na le go di latlhela mo ntlwanaboithusetson. Kana gangwe le gape fa o bulela metsi mo ntlwanaboithusetson go dirisa dilitara di le 12 tsa metsi
- letseggo dirisa lethompo, le tsenye sekharumetšwana sa go gasa metsi se se kgonang go le tswala fa o sa gase metsi mo sejanageng.
- Balemirui ba tshwanetse go netefatsa gore dikhemikhale tse di kotsi tse ba di dirisang kgatlanong le ditshenekegi ga di atumele metswedi ya metsi.
- Se dirise dinoka le masi a dinoka jaaka dintlwababoithusetson.
- Fa o ka bona motho a tshilafatsa metsi**

Letsetsa ba Blue Scorpions mo go 0800 200 200.

DITSELA TSA GO SEKETSA METSI MO TSHINGWANENG

- Ka gale nosetsa dijalo tsa gago mo mosong kgotsa maitseboa, fa mogote o se bogale jalo. Magareng ga 10:00 le 15:00 90% ya metsi e ka go latlhelwa ka ntlha ya moafalo.
- Gangwe le gape fa o apaya mae ka metsi, dirisa metsi ao fa a rurufetse go nose-teng dijalo tsa gago. Di tla unngwelwa go tswa mo dikotleng tse di tswang mo dikgapetleng tsa one.
- Se nosetsa ditshingwana gangwe le gape, fela o nosetsa sentle. Fa o dirisa lethompo la tshingwana o ka dirisa dilitara di le 30 tsa metsi ka motsotso.
- Metsi a pula le one a ka bolokiwa go nna le mosola mo ditankeng gore a nosetsa ditshingwana.

Motswed: Lefapha la Metsi le Kgeleoleswe

DIKGANG TSE DI AKARETSANG

Thandeka Ngobese

Angelina Masuku, 41, go tswa kwa KwaHlabisa, bokone jwa KwaZulu-Natal, ke sesupo sa gore go dira ka natla le ka boinelo ke motswako o o botlhokwa wa go diragatsa ditoro tsa gago.

Masuku, a ntse a sa rutega, o dirisa bokgoni jo a bo ithutileng a sa le monnye jwa go loga mebanki ya diaparo, ditulo, mekgabiso e e kgwagetsiwang mo maboteng, mabokoso aya ditafotsana tsa kofi le mebanki e mogolo. Dithagisiwa tseno di romelwa kwa Atlanta e kwa Amerika mmogo le kwa Disneyland.

Gape o katisa basadi le bašwa ba ba senang ditiro go ba thusa gore ba kgone go tlamela malapa a bone.

Masuku o tlhalosedit ba Vuk'uzenzele gore rre wa gagwe o sale a raga kgamel fa a ne a santse a le mo Mophatong wa 10. Mme wa gagwe o ne a sena madi a go ka mo duelela dithuto tsa gagwe mme o ne a gapeletseg a go tlogela sekolo. O ne a ya go nna le mmame wa gagwe yo a neng a mo ruta go loga mebanki ka letlhaka la bambuuz, mme a sa itse gore ka le lengwe la matsatsi ditlhagisiwa tsa gagwe di tla tlhogega lefatshe ka bophara.

“Ke rutile gape le bokgaitsedi ba me le bana ba me bokgoni jo mmame a bo nthutileng. Re tlametse le lekala la bobeti la llala ka melogo go tswa kwa Hluhluwe. Ka 2006 ke ne ka ikopanya le Tikwatikwe ya Bobetli jwa Aforika kwa Durban. Ba ne ba rata tiro ya rona thata mme ra simolola ka go tlamela bona. Tikwatikwe ya Bobetli jwa Aforika e ne ya mpulela ditshono mme ya ntetla go tsenela Dikgaisano tsa Lekgotla la Bobetli. Ke ne ka fenza sekgele sa ntla le sa bobedi tebang le tiro e ke e dirileng mme ka ithopela R50 000,” o ne a bua jalo.

Ditshono tse dingwe di ne tsa bulaga mme a simolola go bona ditaletso go tswa kwa Germany, Italy le dinaga tse dingwe go tla go bontsha tiro ya gagwe. Ka 2008 o ne a ikopanya le Setheo sa Thhabololo ya Dikgwebopotlana gore se mo thuso go bula setlamo sa gagwe. Ga jaanong o tlamela South African Lifestyle Hub kwa Atlanta le Disneyland ka dimanki di feta di le 200 ka kgwedi.

Motlatsatona wa Lefapha la Thhabololo ya Dikgwebopotlana, Elizabeth Thabethe, o thankgolotse semmuso lefelo la dipontsho la seleruri la Aforika Borwa kwa Atlanta ka

Go dira ka natla go na le mosola

Angelina Masuku (kwa pele) o na le setlhophpha sa gagwe se se mo thusang go diragatsa tumelano ya Disneyland.

Angelina Masuku o na le se sengwe sa ditlhagisiwa tsa gagwe.

2013, go thusa go tlottomatsa ditlhagisiwa tse di bettilweng fa gae le go thusa gore babetti le borakgwebo ba fa gae ba ba santseng ba tlhagelela gore ba fithelele mebaraka ya kwa ntle ga naga. Tirisanomomo le Lefapha la Botswaretsi le Setsa, ka ketelolepele ke Motlatsatona Rejoice Mabudafasi, e dirile gore babetti ba fa gae ba bone tshegetso e e lekaneng eo ba e tlhogang go fithelela dimaraka tsa boditshabatshaba.

Masuku a re kwa Atlanta go rekiwa ka go lebelela khathaloko e e romelwang bareki ba ba nang le kgatlhego le gore o na le basadi ba le 25 ba mo thusang.

“Gangwe fela fa ke sena go duelewa ke ba neela madi a bone a dimanki tse ba ntiretseng tsone. Ga jaanong ke na le tumelano le United Kingdom. Ke tla tlhoka matsogo a le mantsinyana gangwe fela fa ke sena go bona tetla mo go bone ya gore ke tlhagise tseo ba di tlhogang,” o buile

jalo.

Masuku o buile gore o dira memanki ka go dirisa letlhaka la bambuu, mme o le tshasa mebal ka go dirisa ditlhagisiwa tsa tlhago.

“Ke dumela gore ka go dira gore ditlhagisiwa tsa rona di lebege e le tsa tlhago tota re dira gore re iponele bareki ba le bantsi,” o buile jalo.

Keletso ya ga Masuku mo borakgwebong ba bangwe e bonolo tota.

“O seke wa boifa go itshimololela kgwebo. Thuto ga e a tshwanelo go nna sekgoletsi. Ga ke a rutega fela ke kgona go ya kwa moseja wa mawatle ke ela ditumelano tsa kgwebisano. O seke wa boifa go kopa dikgakololo, di tla go natlafatsa thata,” o buile jalo

Masuku o boletole gore bao ba nang le kgatlhego mo bokgong jwa go dira memanki ba ka mo romela imeili mo go masuku@gmail.com kgotsa ba mo letsetsa mo go 072 109 9329.

Bašwa ba tlhagisa tharabololo ya go somarela motlakase

Noluthando Mkhize

Go na le palo e e tsweletseng go ata ya bašwa ba maAforika Borwa ba ba tlhagisang ditharabololo tsa go sa-magan a le dikgwetlh o tsa bone tsa loago tseo ba tobang natso letsatsi le lengwe le lengwe.

Yo mongwe wa bone ke Luthando Msomi, 23, go tswa kwa Umlazi kwa Durban, KwaZulu-Natal. Msomi o dirile setošwana sa go apaya, e leng sa tse dingwe tsa go tlhagisa molelo mme se sa dirise gase kgotsa motlakase.

Setošwana sa go apaya seno se dirisa dikgong fela gore molelo o tuke le go netefatsa gore se ntse ka tshwanelo.

“Ke ne ka elwelwa gore batho ba ba mnang kwa mafelong a a seng mo molaong ba dirisa molelo ka tsela e sa babalesegang. Mo nakong ya mariga go runya ditragalo tsa gošwa ga megoafatshe, e leng seo, ka dinako tse dingwe, se bakiwang ke melelo eo.”

“Ke ne ke batla go loga leano la tharabololo ya mathata a mo Aforika. Ke ne ka akanya gore gongwe ke dire setofo. Kakanyo ya me e tlhagisitswe ke seo”

Ka ntla ya fa Aforika Borwa e samagane le dikgwetlh o tsa motlakase, Msomi o ne a bua gore ke maikarabelo a maAforika Borwa otile, bogolosegolo bašwa, go tla ka ditharabololo.

Setošwana sa go apaya sa gagwe ke sedirisiwa se sengwe se se ka dirisiwang fa motlakase o se teng.

Setošwana sa go apaya seno se tswa mo kakanyong e e leng teng, pharologano ke gore sene ga se dirise gase.

“Ditofo tse dingwe tse di leng teng ke tsa thekenoloji ya maemo a a kwa godimo. Ke ne ke lebile gore ke dire sengwe se se bonolo thata mo maAforika Borweng.”

Kakanyo ya go dira setofo e tlie ka 2013, ka fa tlase ga Msomi’s Business Iziko Enterprises.

“Setofo seno se dirilwe ka thini ya dilitara di le tlhano tsa pente, mme se na le tshembele ya

Luthando Msomi o tshotse setošwana sa gagwe sa go apaya.

tshipi e e fiseleditseng mo go sona. Re lokela dikgong ka fa gare ga thini ya pente go gotsa molelo. Molelo le mosi di a tlhatloga mme seno se dira gore se bolokeseg a gonne molelo o nna ka faga ga thini. Pitsa e nna mo godimo ga thini.”

Msomi, yo e leng mothanked wa dithaeletsano kwa Yunibesiting ya KwaZulu-Natal’s (UKZN) mo Kgaolong ya Tirisanu ya Dikoporasi e bile e le mothuthi wa mo malobeng mo go sone setheong seno, a re o bone thuso e ntsi go tswa mo mafapheng a yunibesiti gore a betle setofo seno.

“Ke ne ka ikopanya le baithuti ba enjenering le ba mafapha a mangwe mo go UKZN bao ba nthusitseng go dira setošwana sa go apaya seno go nna setlhagisiwa sa mannate.”

Fa ba sena go dira setošwana sa go apaya Msomi o ne a simolola go se rekisa ka R120 se le sengwe.

“Seno se ne sa diriwa kwa tshimologong ya fa go negodiriwa setošwana sa goapaya. Kenekebatlag o bona gore a go na le batho ba ba tla se

rekang naa. Se ne sa amogelwa ka diatla tsoopedi. Re ne ra ya le kwa mabentleleng a magolo go bona gore ba ka se nne le kgatlhego ya go se rekisa mo mabentleleng a bone mme le kwa teng re ne ra neelwa karabo e e wetsang pelo.”

Msomi gape ke mofenyi wa Dikgaisano tsa Kgwebo mo Bašweng tsa Inkunzi Isematholeni le tsa Dibanka tsa Ithala tsa 2014/15.

Banka ya Ithala ke setheo sa puso ya porofense.

“Ke ne ke gakgametse fa ke utlw gotho ke fentse dikgaisano. Fa ke ne ke simolola kgwebo eno ke ne ka se lebilela go iponela letseno. Ke ne ke samagana le ntla ya gore re na le dikgwetlh o mme re tlhoka go di baakanya. Jaanong ke iponela mopo吐 wa seo, mme seo se tlisa boitumelo tota.”

O boletole gore o santse a dira setošwana sa go apaya, o dira dipatlisiso tsa gore a setofo seo se bakile dikotsi mo matsheleng kgotsa jang mmogo le go dira gore setlhagisiwa seno se atlenegisiwe semmuso ke ba Peomaemo a Boleng jwa Aforika Borwa (SABS).

Thuli Galelekile, motsamaisi wa kgaolo ya dithaeletsano le dithekiso tsa Banka ya Ithala, o tlhalositse gore Msomi o tla tlamelwa ka dithuto tsa tshekatsheko, go dira leano la kgwebo le go tlamela kakanyo ya kgwebo ka matole.

“Dikgaisano tsa Kgwebo mo Bašweng tsa Inkunzi Isematholeni ke lenaane le re dumelang gore le ka simolola bogwebi mo bašweng.

Ke porojeke e e setseng e simoltseng go nopol a boletole gore maano a bokamoso jwa

boitlhamed i jwa dikgwebo mo bašweng ba ba

senang ditiro. golebeletswe ka fao e tsepamisitseng

mogopo mo ikonoming ya tsa tlhago.”

Msomi o boletole gore maano a bokamoso jwa

boitlhamed i jwa dikgwebo mo bašweng ba ba

senang ditiro. golebeletswe ka fao e tsepamisitseng

mogopo mo ikonoming ya tsa tlhago.”

Pabalesego e tla pele

Fa naga e samagana le dikarolo tse dingwe tse e ka di dirisang mo go apayeng kgotsa go futhumats dintlo le go somarela motlakase, Vuk'uzenzele e go tlisetsa maele a go ipabalefa o dirisa parafeni le / kgotsa gase.

Fa o dirisa parafene:

- Ka dinako tsotlh elatlhoko thata fa o dirisa parafene, go nne e na lebpt-hole mme e ka go fisa mo letlalang e ntse e sa tshumiwa.
- O seke wa sia setofo sa parafene se tuka se le esi. Mowa, seruiwa kgotsa ngwana a ka se kgopa mme sa tshuma.
- Netefatsa gore didirisiwa tsa parafene di bewa mo fatshe, mo go lekalekanang.
- O seke wa baya lesela ka fa tlase ga setofo sa parafene. ngwana kgotsa seruiwa se ka goga lesela leo mme seo sa dira gore setofo se tshume lesela mme la kuketsa runya molelo o mogolo.
- Dira gore ka dinako tsotlh go nne le kgamel ya mmu mo gaufi fa o dirisa setofo sa parafene. Metsi ga a kitla a tima molelo e bile a ka dira gore molelo o gakale thata

Go dirisa gase ka pabalesego:

Ka dinako tsotlh fa o tsamaisa lebotlolo la gase netefatsa gore le eme ka maoto, mme le seke la patlamiswa

Dirisa gasemo lefeleng le le tsenelang ke mowa o o lekanena

Go tshuma gase, simolola ka go tshuma molelo morago o e bulele

Baya pitsa mo godimo ga seapei sa gase ka tshwanelo

Elatlhoko fa o apaya ka mafura, mme le netefatsa fa o khurumela pitsa gore mafura a se thanyetse mo molelong mme ga runya kgabo

fa o fedite go apaya tswalela. gase ka tshwanelo

Nkgelela gore a go na le gase e e dutlang naa

Motswed: www.total.co.za